

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

УДК 347.12:053.6 (477) (045)

О. Синегубов,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

З настанням ХХІ століття занепокоєння за підростаюче покоління якщо ще не досягло свого апогею, то принаймні займає лідируючі позиції як у суспільному житті держави, так і на теренах її соціально-економічної політики. Зосередження у дитячому середовищі всіх недоліків та пороків нашого суспільства (безпритульність, наркоманія, алкоголізм, дитяча проституція та порнографічна індустрія за участю малолітніх), а також відсутність позитивної життєвої перспективи призводять до колосально пагубних для дитячих життів наслідків. Крім того, на сьогодні спостерігається стійка динаміка соціального сирітства, тобто сирітства за наявності батьків. Тому держава і всі її державно-владні органи повинні бути зацікавлені в поліпшенні умов існування дитини, забезпечення здійснення її прав шляхом запобігання насиллю щодо неповнолітніх, забезпечення їх соціального захисту, дотримання всіх без винятку прав і свобод дитини у сучасному суспільстві, а також шляхом усунення перешкод, які унеможливають або утруднюють здійснення неповнолітньою особою наданих їй особистих немайнових прав.

Як наслідок, в Україні є нагальна потреба в проведенні удосконалення національного законодавства з обов'язковою відповідністю міжнародно-право-

вим актам стосовно прав дітей, а саме в частині впровадження комплексу заходів, які будуть направлені на забезпечення здійснення прав дітей та запобігання зростаючому їх погіршенню.

Проведення поглибленого аналізу норм чинного національного та міжнародного законодавства в галузі особистих немайнових прав дитини, а також детальне дослідження доктринальних положень в цій сфері дозволяє окреслити подальшу перспективу розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав дітей в Україні.

Метою публікації є дослідження перспектив розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав дитини в Україні, зокрема дітей-інвалідів та дітей-сиріт.

Відмітимо, що повна євроінтеграція у суспільне життя передбачає вирішення нагальних проблемних питань з боку держави, зокрема щодо правового забезпечення здійснення прав дітей-інвалідів. Адже, незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів у сфері соціального захисту інвалідів в Україні, відсутній механізм їх виконання, і кількість проблем щодо забезпечення прав дітей-інвалідів з часом не зменшується.

Статтею 23 Конвенції ООН про права дитини [1] передбачено, що неповноцінна в розумовому або фізично-

му відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства. Тому створення необхідних умов для повноцінного існування дітей з функціональними обмеженнями є важливим завданням соціальної політики нашої держави, оскільки діти-інваліди в повній мірі здійснюють весь комплекс немайнових прав, що забезпечують їх природне існування. Зокрема, право на життя, право на здоров'я, право на свободу та особисту недоторканість, безпечне для життя та здоров'я довкілля здійснюються дитиною-інвалідом на рівні з усіма неповнолітніми особами. Водночас право дитини-інваліда на здоров'я у зв'язку з її особливим статусом має підвищені гарантії щодо забезпечення його здійснення. Діти, життєдіяльність яких обмежена, потребують особливого та постійного лікування протягом всього їхнього життя, бо вони відрізняються від інших осіб тим, що для них стан інвалідності є постійним.

Отже, пріоритетом для держави сьогодні є створення центрів реабілітації дітей з функціональними обмеженнями в усіх областях України відповідно до потреб регіону. Оскільки досвід роботи показав, що рання соціальна реабілітація дітей є ефективною соціальною технологією, яка дозволяє більш успішно, порівняно зі спеціальними школами-інтернатами, відновити фізичний, психологічний та соціальний статус дитини-інваліда при значно менших фінансових витратах, основна частина з яких покривається сім'єю [2, с. 89].

Так, відповідно до Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [3], проводиться реабілітація дітей, яка передбачає собою систему медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій ор-

ганізму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення. Зокрема, медична реабілітація дітей-інвалідів проводиться в рамках базової програми обов'язкового медичного страхування населення України за рахунок державних коштів. Таким чином, держава сприяє здійсненню права дитини-інваліда на здоров'я та фізичний розвиток.

Проте, на нашу думку, для того, щоб повноцінно забезпечити здійснення прав дітей-інвалідів, необхідно на національному рівні розробити та затвердити «Національну програму для дітей-інвалідів», яка б розв'язувала ряд таких важливих для цієї групи дітей питань:

- медичне обслуговування дітей-інвалідів, враховуючи їх профілактику та лікування;
 - удосконалення системи педіатричної допомоги з метою ранньої діагностики захворювань дітей;
 - надання технічних та медичних засобів лікування, реабілітації, компенсації вад та захворювань, а також забезпечення оздоровлення та санаторного лікування;
 - забезпечити нестачу осередків і фахівців, які б надавали психологічну допомогу дітям і батькам, покращення рівня матеріально-технічного та інформаційно-методичного забезпечення інноваційних форм роботи;
 - створення соціальних установ для короткочасного утримання дитини з функціональними обмеженнями (на тиждень, місяць) залежно від потреб та обставин;
 - створення умов для здобуття дітьми з функціональними обмеженнями вищої освіти шляхом створення вільних місць у певних вищих навчальних закладах та ін.
- Беручи до уваги, що життєдіяльність більшості дітей-інвалідів є обмеженою через відсутність самостійної

комунікаційної, розумової та/або рухової діяльності, здійснення ними більшості прав обмежується. Тому такого роду Програма повинна бути націлена не лише на медичне, освітнє та соціальне забезпечення здійснення прав дитиною-інвалідом, а й на створення умов для їх індивідуального розвитку та спілкування. Наприклад, поширення групових форм роботи: створення клубів для спілкування дітей з обмеженою рухливістю, вадами слуху, зору, мовлення тощо.

Оскільки однією із найбільш суттєвих причин невиконання або нена належного виконання нормативних приписів в галузі прав дитини є складне економічне положення України, то, на наш погляд, доцільно здійснити заходи щодо забезпечення прав дитини-інваліда, виходячи із пріоритетів у розподілі грошових коштів. Так, вони повинні бути розподілені з урахуванням, по-перше, життєвої важливості прав (право на життя та здоров'я, безумовно, є більш цінним у порівнянні з іншими правами), по-друге, об'єктивної особливості групи дітей – дітей-інвалідів, піклування та забезпечення яких є пріоритетним завданням нашої держави. Оскільки діти-інваліди знаходяться у привілейованому становищі, відповідно, у них повинні бути переваги як серед дітей, так і серед інвалідів.

Таким чином, в Україні здійснюються кроки для покращення становища дітей-інвалідів. Проте існує потреба у розв'язанні низки питань, що сприятиме поліпшенню і без того важкого становища цієї категорії дітей. Так, необхідно подолати прогалини у сфері медичного обслуговування, освіти, соціального забезпечення, які потребують комплексного вирішення. Лише за цієї умови буде можливим реалізувати загальнодержавну політику забезпечення умов соціальної та міжнародної адаптації, а також зробити життя дітей-інвалідів більш повноцінним шляхом забезпечення здійснення їх прав.

Не можна оминути той факт, що суттєвим кроком України на шляху до

кращого майбутнього її дітей, який одночасно є початком нової перспективи щодо забезпечення здійснення права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на сім'ю, став Наказ про затвердження Порядку проведення експерименту із запровадження інноваційної форми влаштування і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на базі комунального закладу «Дитячий будинок «Наш дім» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області» від 08.06.2012 р. [4]. Його робота спрямовується на індивідуальне виховання особистості, яка здатна до життєдіяльності в принципово нових соціально-економічних, політичних, міжнародних умовах, відповідно до європейських та світових стандартів.

Головна особливість цієї експериментальної форми влаштування та виховання дитини полягає в тому, що цей Порядок передбачає реалізацію таких завдань, як створення сприятливих умов, наближених до сімейних, для повноцінного фізичного, розумового і духовного розвитку дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування. При цьому матиме місце провадження ефективної діяльності щодо повернення дітей до рідних батьків, передачі на усиновлення, під опіку, піклування в сім'ї родичів, у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Тобто держава вживає заходи, під час вчинення яких діти не будуть передаватися на виховання до спеціальних інтернатів. Вперше матиме місце підвищення рівня освіти дітей шляхом організації навчання у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечення їх подальшого працевлаштування та розв'язання житлових проблем.

Виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, базується на захисті прав та інтересів дітей, які в ньому проживають; довірі у стосунках між вихователем та дітьми, за яких він відповідає; діагностиці потреб кожної дитини та індивідуальному

плані її розвитку; створенні умов для набуття вихованцями навичок самостійного ведення домашнього господарства. З цією метою заклад забезпечує створення житлово-побутових умов для проживання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, максимально наближених до сімейних, шляхом відсутності обслуговуючого персоналу та розміщення дітей у кімнатах по 2-3 особи відповідно до психологічної сумісності дітей, їх бажань та з урахуванням родинних зв'язків.

З метою ранньої соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, заклад забезпечує відвідування дітьми дошкільного віку міських дошкільних навчальних закладів, а дітьми шкільного віку – навчання у міських загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів.

Таким чином, якщо проаналізований нами Порядок із запровадження інноваційної форми влаштування і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування дасть плідні результати щодо проживання, виховання та соціалізації неповнолітніх осіб, які в ньому перебувають, Україна значно просунеться у питаннях забезпечення здійснення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, оскільки зможе створити для них майже сімейні умови перебування у такого роду закладі, з обов'язковим збереженням родинних стосунків як між самими дітьми (братами, сестрами), так і з їх членами сім'ї, якщо це не буде шкодити найвищим інтересам дитини.

Як бачимо, багато негативних явищ, пов'язаних зі становищем дитини у суспільстві, залежить від неналежного виконання правових приписів. Однак, як вказує світовий досвід, реальне та стабільне покращення життя дітей можливе лише на основі чітких приписів і недвозначності норм. Сьогодні діяльність світового співтовариства спрямована на закріплення та створення реального механізму реалізації прав дитини. Приймаються нові міжнародні

стандарті, спрямовані на поліпшення становища дитини у світі. В свою чергу, Україна переймає такі найвищі еталони шляхом ратифікації відповідних конвенцій, що є необхідним явищем для формування в нашій державі справді демократичного суспільства, оскільки її подальший розвиток залежить, насамперед, від тих громадян, які наразі є найменшими її представниками – дітьми [5, с. 37].

Погоджуємося з позицією, яку висунула свого часу О. Вінгіловська, що законодавчі зміни мають бути засновані на таких принципах: 1) дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, має право на особливу охорону та турботу, включаючи «належний правовий захист як до, так і після народження»; 2) дитину треба розглядати не тільки як потенційного члена суспільства, тобто майбутнього дорослого, але як повноцінного суб'єкта правовідносин і наділяти його відповідно до цього правами та обов'язками; 3) головне, щоб всі заходи для дитини робилися в її інтересах [6, с. 464-465].

Отже, сучасний стан дотримання міжнародних стандартів прав дитини в Україні свідчить про те, що в українську правову систему потрібно включити норми, які не лише передбачають захист прав дитини, що викладені в ЗУ «Про охорону дитинства», який хоча і є основним системоутворюючим актом в галузі ювеніального законодавства, однак, певною мірою, все ж таки залишається декларативним документом. Тоді як порівняння рекомендацій Комітету ООН з сучасним українським законодавством дає можливість визначити необхідність змін розробки Закону України саме про права дітей, в якому можуть бути закріплені норми щодо гармонізації нашої правової системи з міжнародними стандартами, оскільки важливим є закріплення та чітке визначення в законодавстві тих прав, які має дитина, а не лише шляхи їх захисту.

На жаль, значна частина норм законодавства України, які відповідають Конвенції ООН про права дитини,

міжнародним актам у цій сфері, не реалізується, а інші потребують доопрацювання, оскільки законодавство України про права дитини не має узгодженого, систематизованого характеру. Певні правові норми містяться у різних правових актах, що не дають можливості гарантувати додержання та реалізацію встановлених прав дітей.

Як наслідок, законодавство у сфері здійснення прав дитини потребує такого нормативно-правового акта, який би закріплював весь спектр прав дитини, порядок їх здійснення, забезпечення. А також який би містив норми прямої дії та ефективний механізм реалізації прав дитини судовими і позасудовими засобами, систему контролю та моніторингу за дотриманням прав дітей. Сьогодні дитина визнана повноправним членом суспільства, який користується своїми правами та свободами і здійснює їх своїми діями в межах, обумовлених віком і мірою зрілості.

Все наведене вище разом з результатами аналізу змісту міжнародних стандартів прав дитини дає підстави вважати, що під час гармонізації українського законодавства з Конвенцією ООН про права дитини, іншими міжнародними документами, визнаними нашою країною, перш за все, необхідно виходити з нового бачення статусу дитини у суспільстві. А це, погоджуємося з думкою О. Вінгіловської, повинно знайти відображення у назві законодавчого акту – Законі про права дитини, а не про захист дитинства [7, с. 41].

Нині становище дітей щодо здійснення їх прав є надзвичайно вразливим, оскільки вони не мають ані права голосувати, ані права впливу на прийняття важливих рішень та інституції, що спонукають до змін в політичному та економічному житті. Загострює ситуацію й ставлення батьків до дітей як до своєї власності, через що втручання держави у їх взаємини вважається порушенням прав батьків, яким надзвичайно важко прийняти той факт, що діти також мають права, а їхні інтереси можуть відрізнятися від інтересів їх батьків.

Разом з тим соціальні права дітей (на життя та розвиток, освіту, гру, охорону здоров'я та користування благами соціального забезпечення; на свободу від насильства та жорстокого поводження, а також право на захист від економічної та сексуальної експлуатації) визнані нашою державою. Проте на практиці діти не мають механізмів впливу на політичну, соціальну та економічну владу, що робить їх вразливими: їх права часто ігноруються під час розробки законодавчої бази, локалізації ресурсів та визначенні напрямку політики.

Також діти залишаються вразливими, якщо їх права порушуються тому, що вони не мають доступу до незалежних джерел надання консультаційної допомоги та захисту, а також тому, що існує менше вірогідності, що їх слухатимуть як дорослих у разі подання ними скарг. Вразливість дітей є абсолютною у сфері громадянських та політичних прав, які часто не визнаються, а відповідно і не поважаються.

Тому з метою забезпечення здійснення та дотримання прав дитини, на нашу думку, доцільно прийняти Закон про права дитини, в якому потрібно на законодавчому рівні визначити права дитини, їх класифікацію: майнові та особисті немайнові права, з обов'язковим їх розподілом на підвиди. Також передбачити способи, умови, форми здійснення прав дитини та способи їх забезпечення, із зазначенням суб'єктного складу (державні чи місцеві органи, недержавні органи, уповноважені особи тощо). Надалі закріпити норми щодо охорони та захисту прав дитини, а також стосовно відповідальності неповнолітніх осіб.

Отже, за останні роки Україна в сфері забезпечення здійснення особистих немайнових прав дитини досягла значних успіхів: ратифікувала міжнародні конвенції, чим привела національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами в галузі прав дітей, прийняла довгострокові національні програми з метою поліпшен-

ня становища дітей та старанно їх виконує, чимало зроблено і для реабілітації дітей-інвалідів та дітей-сиріт. Зазначені обставини свідчать про те, що Україна відкриває нові горизонти та долає високі щаблі світової відповідності для того, щоб права, свободи та інтереси її дітей були дотримані, забезпечені та здійснені.

Ключові слова: особисті немайнові права, діти, удосконалення, перспектива.

В статті проаналізовано перспективи розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав дітей в Україні, а також запропоновано ряд рекомендацій щодо ефективного забезпечення здійснення особистих немайнових прав дітьми-інвалідами та дітьми-сиротами.

В данній статтє проанализированы перспективы развития института осуществления личных неимущественных прав детей в Украине, а также предложен ряд рекомендаций по эффективному обеспечению осуществления личных неимущественных прав детей-инвалидов и детей-сирот.

Some prospects of developing the institution of realizing personal nonproperty rights of children in Ukraine are analyzed in the article; a number of recommendations to ensure effective realization of personal

nonproperty rights of disabled children and orphans are offered.

Література

1. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990 – № 1. – С. 205.
2. Назаренко В. Становище дітей-інвалідів в Україні / В. Назаренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 50. – Ч. 2. – С. 89–91.
3. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон від 06.10.2005 № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 2–3. – Ст. 36.
4. Порядок проведення експерименту із запровадження інноваційної форми влаштування і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на базі комунального закладу «Дитячий будинок «Наш дім» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»: Наказ Мінсоцполітики України від 08.06.2012 р. № 350 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 51. – С. 284.
5. Гончаренко О. Закріплення прав дитини у загальних міжнародно-правових актах, якими регулюються права людини / О. Гончаренко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2009. – № 2. – С. 37–40.
6. Вінгловська О. Європейські стандарти прав дитини і національне законодавство / О. Вінгловська // Концепція розвитку законодавства України : Матеріали науково-практичної конференції, травень 1996 року, Київ. – К., 1996. – С. 463
7. Вінгловська О. Наукові рекомендації до проекту Закону України про права дитини / О. Вінгловська // Українське право. – 1998. – № 2. – С. 40–49.